

DAVLAT MOLIYAVIY NAZORATINING HUQUQIY ASOSLARI

Ismoilov Muhammadqodir Ulug'bek o'g'li

Jamoat xavfsizligi universiteti

magistratura tinglovchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada moliyaviy nazorat tizimining huquqiy arxitekturasi, uning davlat iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashdagi roli va normativ-huquqiy bazasini takomillashtirish masalalari tahlil qilingan. Tadqiqot davomida O'zbekiston Respublikasi Budjet kodeksi va boshqa davlatlarning normativ-huquqiy hujjatlari o'rganilib, moliyaviy nazoratning huquqiy maqomini oshirish bo'yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: Moliyaviy nazorat, davlat auditi, Byudjet kodeksi, budjet, nazorat organlari, Lima deklaratsiyasi, audit.

Moliyaviy nazorat shunchaki mablag'lar sarfi ustidan o'rnatilgan texnik jarayon emas, balki u davlat boshqaruvining samaradorligini ta'minlovchi va ijtimoiy adolatni qaror toptirishga xizmat qiluvchi huquqiy mexanizmdir. Shu bois, nazorat faoliyatining huquqiy asosi sifatida nafaqat milliy qonunchilik — Konstitutsiya, Budjet va Soliq kodekslari, balki xalqaro miqyosda tan olingan prinsiplar, xususan, Lima deklaratsiyasi normalari alohida ahamiyat kasb etadi.

Moliyaviy nazorat — bu davlatning iqtisodiy siyosatini amalga oshirish, xo'jalik yurituvchi subyektlarning moliyaviy barqarorligini ta'minlash va jamiyatdagi pul resurslaridan oqilona foydalanish maqsadida yuritiladigan ko'p funksiyali boshqaruv tizimidir. U keng ma'noda: pul mablag'lari fondlarini (budjet, korxonalar mablag'lari, investitsiyalar) shakllantirish, taqsimlash va ulardan foydalanishning barcha bosqichlarida qonuniylik, asoslilik, moliyaviy

intizom va iqtisodiy samaradorlikni ta'minlashga qaratilgan huquqiy, tashkiliy va iqtisodiy chora-tadbirlar yig'indisini anglatadi.

Davlatning moliyaviy nazorat faoliyati, birinchi navbatda, "Budjet kodeksi" va "Soliq kodeksi" kabi fundamental hujjatlar bilan tartibga solinadi. Budjet kodeksi davlat g'aznasidagi har bir tiyinning qayerdan kelib, qayerga ketishini nazorat qilish mexanizmlarini huquqiy jihatdan mustahkamlaydi. Bu yerda nazorat qiluvchi organlarning, masalan, Hisob palatasi va boshqa ichki nazorat organlarining huquqiy maqomi, ularning tekshiruv o'tkazish doirasi va mas'uliyati aniq chizib berilgan. Soliq kodeksi esa tadbirkorlik subyektlari va fuqarolarning davlat oldidagi moliyaviy majburiyatlari qay darajada bajarilayotganini huquqiy nazorat ostiga oladi.

O'zbekiston Respublikasi Hisob palatasi, O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi va uning tasarrufidagi vakolatli organlar hamda O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi huzuridagi Iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamentining Davlat moliyaviy nazorati inspeksiyasi davlat moliyaviy nazorat organlari hisbolanadi. Ushbu kodeksda moliyaviy nazorat organlarining vakolatlari, majburiyatlari, nazorat o'tkazish tartibi hamda nazorat obyektining mansabdor shaxslarining huquq va majburiyatlari, shuningdek, moliyaviy nazoratni o'tkazishdagi cheklovlar keltirilgan.

Lima deklaratsiyasi moliyaviy nazoratning eng oliy qonuni hisoblanib, 1977-yilda qabul qilingan. Uning asosiy maqsadi — dunyo bo'ylab davlat mablag'larini nazorat qiluvchi organlarning mustaqilligini va ish prinsiplarini yagona standartga keltirishdir. Ushbu deklaratsiyaning mazmun-mohiyati shundaki, u har qanday demokratik jamiyatda davlat pullari ustidan o'rnatiladigan nazorat mutlaqo mustaqil va shaffof bo'lishi shartligini talab qiladi. Deklaratsiya birinchi navbatda oliy audit organlarining ijro etuvchi hokimiyatdan, ya'ni hukumat va vazirliklardan to'liq ayro bo'lishi lozimligini, chunki tekshiruvchi o'zi tekshirayotgan odamiga qaram bo'lsa, adolatli xulosa

bera olmasligini uqtiradi. Bu mustaqillik nafaqat tashkiliy, balki moliyaviy jihatdan ham kafolatlangan bo'lishi kerak, ya'ni nazorat organi o'z budjetiga ega bo'lib, hukumat tomonidan moddiy bosimga uchramasligi shart.

Deklaratsiyada nazoratning ikki xil ko'rinishi — qonuniylikni tekshirish va samaradorlikni baholash o'rtasidagi muvozanat ko'rsatib berilgan. Auditorlar nafaqat pul qonuniy sarflandimi, balki bu xarajat eng kam mablag' bilan eng yuqori natijani berdimi degan savolga ham javob izlashlari kerak. Shuningdek, hujjat nazoratning vaqtiga ham urg'u berib, pul sarflanishidan oldingi dastlabki tahlil va pul sarflab bo'lingandan keyingi yakuniy xulosa bir-birini to'ldirishi lozimligini ta'kidlaydi.

Xorij mamlakatlarning tajribalarini o'ganib chiqadigan bo'lsak, Qozog'iston Respublikasida 2015-yil 12-noyabrda qabul qilingan **“Davlat auditi va moliyaviy nazorat to'g'risida”**gi qonuni moliyaviy nazorat faoliyatining huquqiy asosini tashkil etadi. Ushbu qonunda moliyaviy nazoratning amalga oshirish tartibi, moliyaviy nazorat organlari, taftish o'tkazish komissiyalarining tuzilishi, vakolatlari, vazifalari to'liq keltirilgan. Qonun nazoratni shunchaki xatoni topib jazolashdan, xatoni oldindan tahlil qilish va uni bartaraf etishga qaratilgan. Ushbu qonun davlatdagi nazorat organlari o'rtasidagi vazifalarni ham aniq taqsimlab beradi. Masalan, eng yuqori darajadagi organ — Oliy auditorlik palatasi butun mamlakatning iqtisodiy barqarorligini tashqi tomondan kuzatsa, vazirliklar va idoralarning ichki audit xizmatlari o'z uylarini ichkaridan tartibga soladi.

Xulosa qilib shuni aytish kerakki, moliyaviy nazorat tizimi davlat boshqaruvining shunchaki texnik vositasi emas, balki iqtisodiy barqarorlik va ijtimoiy adolatni ta'minlovchi fundamental huquqiy institutdir. Lima deklaratsiyasi va rivojlangan davlatlar, xususan, Qozog'iston tajribasi tahlili shuni tasdiqlaydiki, samarali moliyaviy nazoratning asosi — bu nazorat

organlarining real mustaqilligi, faoliyatning shaffofligi va "nazorat" tushunchasidan "audit" tushunchasiga o'tilishidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Budjet kodeksi, 26.12.2013 y.
2. O'zbekiston Respublikasining qonuni. "O'zbekiston Respublikasining Hisob palatasi to'g'risida" O'RQ-546-son, 01.09.2019 y.
3. O'zbekiston Respublikasining qonuni. "Auditorlik faoliyati to'g'risida" O'RQ-677-son, 25.02.2021 y.
4. *The Lima Declaration of Guidelines on Auditing Precep*
5. Qozog'iston Respublikasida 2015-yil 12-noyabrda qabul qilingan "Davlat auditi va moliyaviy nazorat to'g'risida"gi qonuni
6. Musgrave R.A. *The Theory of Public Finance*. – McGraw-Hill, 1959.
7. Herbert L. *Auditing the Performance of Government*. – Lifetime Learning Publications, 1979.
8. Malikov T.S. *Davlat budjeti*. – T.: "Iqtisod-Moliya", 2021.
9. Vahobov A.S. *Moliya va moliya tizimi*. – Toshkent, 2022.